

L'escritura, mirall d'una comunitat

L'escritura a les terres gironines (segles IX-XVIII).

Vol. I: Text i transcripcions. Vol. II: Làmines.

Edició a cura de Maria Josepa Arnall i Juan - Josep M. Pons i Guri.

Presentació de Josep Arnau i Figuerola.

Pròleg de Josep Maria Nadal. Diputació de Girona, 1993.

Si algú, de vegades, pot posar en dubte la capacitat i l'interès de les nostres institucions per editar estudis majors i obres de gran volada, fer cultura en majúscula més enllà del simple compromís polític o del joc d'interessos dirigit a uns votants determinats, la magna edició que ha impulsat la Diputació de Girona de l'obra *L'escritura a les terres gironines* desmenteix aquest tòpic. Una operació cultural tan rigorosa i ben feta com aquesta també reforça i deixa molt alt el pavelló cultural d'aquest ens, de vegades tan contestat.

Parla la memòria

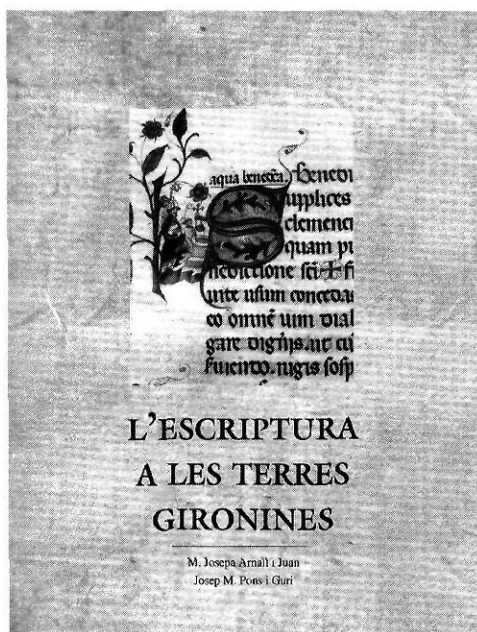
En aquesta ocasió, s'ha fet un servei impagable al país posant en mans de professionals i d'estudiants aquesta summa de coneixements humanístics, tot i el risc en assumir una empresa semblant. Moltes vegades la codicologia s'entén només com una ciència auxiliar de la història,

quan en realitat és una disciplina de gran importància per explicar-nos el llegat cultural d'una nació. Des de la còpia dels *Diàlegs de Sant Gregori* fins a les mostres de llibres litúrgics o de bíblies, com les de Ripoll o de Sant Pere de Rodes, podem passar als privilegis reials, censals, debitoris, llibres de cort, en una trajectòria vital que abraça nou segles de testimonis escrits que fixen indefinidament els pensaments dels nostres ancestres, en una lluita contra l'oblit i la ignorància. Saber aquest que es perdria sense una correcta transmissió i l'aprenentatge d'una metodologia rigorosa.

Si d'una banda, la producció bibliogràfica gironina pel que fa a les grans obres humanístiques i tècniques és més aviat escassa, de l'altra, podem vanagloriar-nos i estar satisfets perquè els nostres arxius tenen una riquesa de documents inabastable. Des dels comtats pirinencs fins a la plana del Gironès, l'escritura visigòtica, carolina o humanística testimonia els canvis històrics i culturals que es tradueixen en innovacions formals i morfològiques que afecten les abreviacions, el contingut i altres detalls de conjunt, que s'han de tenir en compte a l'hora de valorar la producció escrita.

A Catalunya, també, des del final del segle XIX, hi ha hagut, amb més o menys fortuna, una escola d'estudis textuals i d'edició de textos que ha tret molt profit dels manuscrits des d'una perspectiva filològica i històrica, del tot necessària per (re)interpretar a cada moment el nostre passat, els mites de la col·lectivitat. Això ho hem comprovat fa poc en la celebració del mil·lenari de Catalunya quan tothom buscava, entre els papers, una certa legitimitat històrica en les fronteres borroses de l'any mil.

Algú ha dit que «el manuscrit aïllat no parla». El document com a testimoni històric és un fenomen cultural de primer ordre que cal «vulgaritzar», en el bon sentit de la paraula, a través d'una publicació extensa i erudita com ara aquesta. Maria Josepa Arnall, professora de paleografia i diplomàtica a la Universitat de Barcelona i Josep M. Pons Guri, investigador,

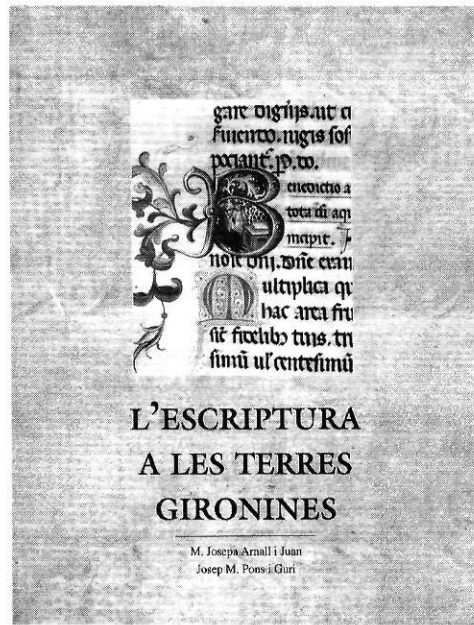
director de l'arxiu «Fidel Fita» d'Arenys de Mar, han treballat de valent per oferir-nos dintre del marc conceptual i geogràfic de les comarques gironines, segons la divisió territorial actual, un ric inventari de documents amb la seva imatge gràfica que donen una pauta molt complexa de la història cultural i antropològica d'aquestes comarques.

És sabut que l'escriptura és uns dels mitjans més precisos i preciosos que tenim els humans per valorar la situació cultural d'un país ja que abasta tots els ordres de la vida: còdexs o fragments d'un passat llunyà que parlen d'influències culturals rebudes, diplomes, testaments, documentació administrativa o judicial, èpoques o bé llibres d'acords municipals i parroquials. També tota aquesta documentació mereixia una anàlisi paleogràfica aprofundida que, en un ventall, permetés resseguir l'evolució de l'escriptura amb el pas del llatí a la llengua vulgar. En altres moments, la transcripció de documents en lletra carolina, superada l'etapa visigòtica, ens fa pensar que Catalunya entrava poc a poc sota la influència de la litúrgia franco-romana, en una nova òrbita política-cultural que ens acostava més al nord que al centre de la península.

Més tard l'escriptura carolina es transformà en gòtica, i després en humanística fins que els primers llibres impresos, els incunables, s'editaven seguint de prop el model manuscrit, sense portada, perquè el canvi formal i de contingut no fos tan sobtat. Val a dir també que fins arribar el segle XIX, l'aparició i l'afiançament de la impremta no va treure protagonisme al llibre manuscrit.

En el cas que ens ocupa, la representació gràfica i de contingut de tot aquest material abasta nou segles de tradició cultural (de l'any 827 fins al final del segle XVIII), amb una representació de tota mena de documents. La lletra i la tipologia dels documents del segle XVIII, per ser ja més acostats a la tradició més contemporània, no deixen també de presentar problemes com en qualsevol època, sobretot pel que fa a les abreviatures i les clàusules estereotipades.

Deixant a part la *Colatànea paleogràfica de la Corona de Aragó* de J. i M.D. Mateu Ibars i altres treballs de A.M. Mundó, Jesús Arturo Perucho, Elisa Ruiz, Gabriel Roura, entre d'altres investigadors, la paleografia, la codicologia i l'estu-

di de la nomenclatura de l'escriptura —encara que el llibre que avui comentem no sigui un manual estricte en aquest sentit—, és una disciplina no gaire explotada entre nosaltres, en relació amb la riquesa de materials que posseïm. Som molts els qui ens hem hagut de refiar dels treballs d'A. Millares Carlo o bé d'un manual editat per la Universitat d'Educació a Distància. Des d'ara comptem, doncs, amb aquesta obra que sens dubte ve a obrir una fita en els estudis del món l'escriptura, de les normes codicològiques i paleogràfiques.

El contingut

La Catalunya Vella té un gran fons documental sobre el qual Maria Josepa Arnall i Josep M. Pons Guri en fan una tria que justifiquen en la introducció, de la qual deixen de banda la documentació literària que és potser la més homogènia. En canvi, donen entrada a documents de vegades qualificats de menors, que durant l'època medieval donen fe de la importància cultural dels mitjans eclesiàstics. Els documents que es transcriuen sencers abasten totes les branques del saber i els criteris de la selecció són molt generosos: del document jurídic passem al pedagògic, a l'inventari personal fet per escrivans professionals, notaris, jurats, clavaris, oficials o simples escrivents. L'anàlisi paleogràfica dels documents, ben sovint escrits sense cap preocupació formal, ens diu molt del context on va sorgir el document. La sistematització de les notaries i

la difusió del paper, encara que no en coneguem cap peça anterior al segle XIII, són altres mitjans que faciliten l'extensió del document escrit.

El volum és molt ben estructurat. De cada document hi ha la descripció externa, la classificació del suport amb el qual ha estat escrit, de quin arxiu prové, etc. A continuació trobem la transcripció anotada del document amb les consideracions codicològiques i paleogràfiques, les diplomàtiques i les jurídiques que són imprescindibles per lligar tots els caps solts, i explicar-nos millor el context i el text. Fins i tot hi ha la reproducció d'un foli del *Memorial del pecador remut* (1483) de Felip de Malla, el primer incunable sortit les obradors gironins.

Les làmines prou ben reproduïdes, tot i la dificultat en aquests tipus d'empreses, enquadrades a mida foli, ajuden molt a fer-nos una idea de l'original i de la seva descripció externa. En tot moment, i com a instrument per a futures llesves de paleògrafs, pots buscar en l'altre volum la transcripció sencera del document.

La reproducció dels textos també ens interessa per fixar l'acte d'escriure. La mà que executa el traç, la presentació del text, l'art de l'escriptura té també el seu encant. L'acte de copiar el text, els errors del copista, el mecanisme de la còpia i cada tipus de grafia diuen molt de l'entrenament, del nivell cultural de l'oficiant que de vegades presenta uns textos gairebé il·legibles. La imatge pacient i penosa de l'*scriptor* fent aquests esborranys damunt paper o pergamí, materials molt fràgils que han arribat fins a nosaltres, ens ve transmesa per aquests centenars de làmines que donen fe d'un treball artesà, amb totes les interioritats del mecanisme de la còpia.

Com a eines auxiliars de consulta hi ha unes eficacíssimes i rigoroses normes de transcripció. A tall de petit diccionari trobem també en una relació alfabètica l'explicació de la terminologia científica emprada en l'anàlisi paleogràfica. Ens feia molta falta una nomenclatura que recollís una definició i exemple de tot aquest camp semàntic, tan mal representat a casa nostra en les enciclopèdies, sense monografies ni manuals de codicologia a l'abast.

A la fi del volum, uns índexs molt complets amb les sigles emprades, una relació de les làmines, dels centres documentals d'on prové el material, uns altres índexs cronològics, de conceptes, onomàstic i toponímic fan el llibre molt manejable.

La llengua

Els dos volums es fan doblement interessants per a tots els estudiosos del tema de la llengua. Depèn de qui escriu, veiem com al segle XIV ja s'introdueix en molts dels documents la llengua vulgar. Moltes vegades en el text llatí també s'hi esmuny alguna forma catalana, senyal inequívoc d'una nova consciència. En alguns d'aquests documents podem veure com per motius formals escriuen encara el llatí, però dins el text hi batega el sentiment d'una nova realitat que ajudarà molt a cohesionar un país, i donar-li una nova consciència de grup.

Encara que els documents sencers escrits en català no apareguin fins el segle XIV i que el llatí sigui durant molts temps la llengua d'expressió culta, cada vegada que trobem un topònim, un gentilici en català, sabem que hi ha *in mente* del transcriptor una petita substitució lingüística. En aquest llibre el primer diploma que insereix paràgrafs complets en català és de 1330 (làmina 88). Com que es tracta d'un ban públic, per força havia d'anar escrit en vulgar perquè la gent l'entengués. Un altre

inventari de 1335 (làmina 91) gairebé tot és escrit en català fora de la introducció. El primer text totalment escrit en català d'aquesta antologia és de 1359 (làmina 104), un fragment d'un llibre de clavaria procedent de Sant Feliu de Guíxols. Per contra, i això explica molt la complexitat d'aquest país, la documentació judicial encara s'escriu en 1768, en llatí.

La lectura de molts documents d'aquest recull permetrà també veure si el català, tal com s'ha anat repetint, era una de les llengües unificades de totes les romàniques amb un lligatge uniforme i escasa evolució cronològica. La llengua forastera i artificiosa que s'emmira en el Segle d'Or castellà també té representació en molts de documents. Els mots com «desaliño, ageno, amparo, siervos, ingeni», tenen cabuda al llarg del fragment de l'època barroca: la *Història dels màrtirs S. Sixt i S. Eovald*, obra hagiogràfica de 1752, conservada a l'Arxiu Parroquial de Celrà (document núm. 343).

D'altra banda, si tornem enrere, en l'època medieval, una cronologia massa estricta sobre la fixació de la llengua, de vegades, pot ser enganyosa ja que entre la

llengua escrita i representació oral sempre hi ha una gran distància. Això ens obliga, pel que fa a la cronologia de l'aparició del català com a llengua diferenciada, a no refiar-nos i anar amb una certa prevenció davant dels documents escrits que tradueixen sovint actituds fòssils pel que fa a la innovació lingüística. Encara que no tinguem documents primerencs, escrits en català, a jutjar per alguns d'aquests aquí publicats, la nostra llengua ja devia tenir de més antic un registre col·loquial prou definit.

Josep Maria Nadal en el pròleg que encapçala l'obra ens diu que l'escriptura és una codi compartit, una construcció artificial que depèn de l'acceptació col·lectiva. Una comunitat elabora aquest codi a través de l'escriptura que ara, en una tria magnífica, podem llegir ordenada per segles, en el qual s'emmira tota una comunitat, la nostra. A les portes del segle XXI, quan veus que certs lligams col·lectius s'afluixen, ja no podem estar tan segurs si el català farà mil anys més.

Pep Vila

BIBLIOTECA ABAT OLIBA

Pere Fullana Puigserver **El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)**

Una aproximació a l'Església mallorquina, a partir d'una lectura social i política. L'Església de la Restauració borbònica es presenta amb la pretensió de recristianitzar la societat moderna, liberal i, en conseqüència, cada cop més laica. Per això sorgirà una nova forma de presència i d'acció dels catòlics en el si de la societat.

Joan Busquets Dalmau **La Catalunya del Barroc vista des de Girona Volum I** *Pròleg de Joaquim Nadal i Farreras*

Un estudi apassionant sobre la Catalunya del segle XVII, vista des de l'òptica de la *Crònica gironina* de Jeroni de Real. En coedició amb l'Ajuntament de Girona.

PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Ausiàs Marc, 92-98 int. - Tel 245 03 03 - Fax 447 35 94 - 08013 Barcelona
Distribució: L'Arc de Berà - Centre Difusor d'Edicions Catalanes
Llull, 10-14 - Tel. 221 21 00 - Fax 221 19 79 - 08005 Barcelona